

Eesti Kultuurifond Ühendriiges

Üks suuremaid ja mõjukamaid eesti rahvuslikke organisatsioone USA-s, Eesti Rahvuskomitee Ühendriikides loodi 1952. aastal. Komitee eesmärgiks oli USA eesti ühiskonna koondamine ja rakendamine rahvuspoliitiliseks võitluseks eesti rahva eluõiguste ning iseseisva demokraatliku Eesti Vabariigi taastamise eest. Rahvuskomitee kultuuritoimkond kutsus 14. detsembril 1957 New Yorgi Eesti Majas kokku kunstide, rahvusteaduste, kirjanduse ja eesti keele edendamiseks Eesti Kultuurifondi Ühendriiges (*The Foundation for Estonian Arts and Letters*) asutamiskoosoleku.

Kultuurifondi esimeseks esimeheks valiti Viktor Kõressaar, juhatase liikmeteks said Karl Jõgise, August Ruut, Arno Raag ja Eduard Rüga. Koosolijaist astus kultuurifondi liikmeiks 35 isikut ja 15 organisatsiooni.

Aluseks rahvuslikule järjepidevusele on arhiivid. Kodumaast eemal asuvad kaasmaalased tunnetasid seda eriti hästi. Ühtlasi mõisteti, et iga rahva arhiiv on tema oma asi, sest keegi teine seda ei loo. Eesti arhiivist USA-s mõeldi juba 1950-ndate aastate algul. 1950. aastal pöördus Ülemaailmne Eesti Ühing sealsete vanade eestlaste poole palvega läbi vaadata oma kodused raamatuarvad ja teha neist ühingu juurde loodavale arhiivile annetusi säilitamiseks tulevastele põlvetele. Materjale eestlaskonna kohta USA-s oodati ka selleks, et asuda kunagi Ameerika eestlaste ajaloo koostamisele.¹

Kultuurifondi nõukogu aastakoosolekul 1961. aastal tõusis taas päevakorda arhiivraamatukogu loomine, kuhu saaks koondada eestikeelset ja võimalikult ka Eestit puudutavad võõrkeelsed teosed, ilma milleta pole võimalik kirjutada ühtegi arvestatavat rahvusteaduslikku tööd. Oluliseks muutus tulekindla arhiiviruumi küsimus, kuhu peale raamatute olnuks võimalik

paigutada dokumente ja helilinte. Küsimus tuli lahendada koos teiste asjast huvitatud organisatsioonidega.²

1962. aastal rääkis Roman Koolmar, et haritud eestlastena ei tohi jätta hooletusse rahvuslikke ja kultuurilisi ürikuid, seda enam, et neid ei ole kuigi palju. Oma kultuuri ja omariiklusega seotud tähiste ja esemete kadumisega ähvardab oht muutuda rahvuslikult ajalootuks. Samas tuletas ta meelde, et arhiiv pole kolikamber ega süsteemita tolmuvaate trükiste ladu, tõeline arhiiv kujutab endast ka asjaosaliste peegelpilti.³

1971. aastal kandis Eesti Kultuurifond Eesti Arhiiv USA-s hoone ehitamiseks fondile üle omapoolse panusena 1000 dollarit. Suuremaid toetussummasid andsid Eesti Rahvuskomitee Ühendriikides, kirjastus *Nordic Press* ja J. Kanguri mälestusfond.⁴ Tööd, mille eestvedajaks oli Rahvuskomitee juhatase liige Harry Must, olid seni tehtud vabatahtliku tööjõuga ning Lakewoodi eestlastest ehitusettevõtjate masinate ja nende poolt annetatud materjalidega.⁵ Rahvuskomitee andis lisasummasid arhivaalide korrastamiseks, inventari soetamiseks ja arhiivi sisustamiseks.

Lakewoodis asuv Eesti Arhiiv Ühendriikides on tänaseni kõige paremini korrastatud ja süstematiseeritud eestlaste arhiiv paguluses, kuhu kogutakse eestikeelset ja eestlastega seotud kirjandust, dokumente ja fotosid eesti organisatsioonide ning isikute kohta, samuti museaale, eeskätt eestlastest USA-s ja põgenikelaagrite perioodil Saksamaal. Arhiivi aluseks on Ferdinand Kooli kogutud materjalid, mis toodi Lakewoodi 1974. aastal.

Majast alates on arhiivi ehitatud ja ülevaletud eestlaste annetuste ja ühiskondliku tööga. Paraku ei suuda vananev eestlaskond seda endises mahus hoida, mistõttu langetati otsus anda arhiivimaterjalid üle Minnesota Ülikooli Immigratsiooni Ajaloo Uurimise Keskusele. Ülikool on välja ehitanud suure kaasaegsete pommikindlate hoidlatega hoone, kuhu on koondatud paljude USA-s elavate vähemusrahvuste arhiive, sealhulgas soomlaste, lätlaste, ukrainlaste ja leedulaste kogud. Suur osa eestlaste dokumente – isiku- ja organisatsioonide materjale – ongi vastava lepingu alusel Minnesotasse juba üle antud. Raamatud, rikkalik väliseesti kunstikogu, aumärkide kol-

¹ Eesti Arhiiv USAsse. – Vaba Eesti Sõna 25.03.1950, lk. 3.

² Uusi näidendeid ja arhiivraamatukogu! – Vaba Eesti Sõna 04.05.1961, lk. 3.

³ R. Koolmar. Eesti arhiivi vajadusest. – Vaba Eesti Sõna 30.08.1962, lk. 11.

⁴ J. Koort. USA eesti ühiskonna töö ja tööabinõud. – Meie Tee 1972, nr. 7–8, lk. 116.

⁵ E. Kultuurifond abiks arhiivihoonde ehitamisel. – Vaba Eesti Sõna 14.01.1972, lk. 1.

lektsoonid jm. museaalid jäävad Lakewoodi.

Kultuurifondi peakoosoleku otsusega 16. juunist 1967 võeti fondi töökavva kultuuriauhinna asutamine, mille eesmärk ja pädevus oli vaimuloomingu ja rahvusliku kultuuritöö ergutamine ning üldist tunnustust või eriti kõrget taset näidanud saavutuste esiletõstmine. Kuna esialgu rahalised võimalused puudusid, kutsuti kaasmaalasi üles annetusteks.⁶ Kultuuriauhind antakse tänaseni kätte kevadistel kultuuripäevadel New Yorgis.

Eesti Kultuurifondi kultuuriauhinna laureaadid on olnud:

1968 Marie Under ja Karl Rumor Ast
 1971 Ants Oras
 1972 New Yorgi Eesti Meeskoor
 1973 Agaate Veeber
 1974 Artur Adson ja Juhan Aavik
 1975 Ivar Ivask
 1976 Mall Jürma
 1977 Heinz Riivald ja Felix Oinas
 1978 Aleksis Rannit ja Karl Pehme
 1980 Kadi Taniloo-Tekkel ja Valdeko Kangro
 1981 Eesti Arhiiv Ühendriiges
 1982 Viktor Kõressaar ja Juta Kurman
 1983 Paul Saagpakk ja Endel Kalam
 1984 New Yorgi Eesti Naiskoor ja Ilmar Mikiver
 1985 Bernard Kangro
 1986 Ain Kalmus ja Taavo Virkhaus
 1987 New Yorgi Eesti Haridusselts
 1988 Hugo Salasoo
 1989 Tõnu Kalam
 1990 Jüri Kurman
 1991 Lembit Koorits
 1992 Villi Kangro
 1993 Ilse Leetaru
 1994 Ajakiri "Triinu"
 1995 Maimu Miido
 1999 Richard Sööt
 2000 Jaan Puhvel
 2001 Harry Nurmet, Edmund Valtman
 2003 Juhan Kangur
 2004 Toomas Sõrra

1968 asutati kultuurifondi juurde Ennu-nimeline eesti noorsookirjanduse auhind. Fondi kapitali 1000 dollarit annetas anonüümseks jääda soovinud isa oma põgeniku teekonnal 1944. a. surnud poja Ennu mälestuseks tema 35 aasta sünnipäeva puhul.⁷

Statuudi kohaselt anti igal aastal 100 dollari

suurune auhind Eesti Vabariigi aastapäeval üle eelmisel aastal ilmunud parimale noorsooraamatule.

1968–1977 said Ennu-nimelise noorsookirjanduse auhinna:

1968 Gert Helbemäe "Miku ja Minni – kaks võõtoravat"
 1969 Elin Toona "Lotukata"
 1970 Valev Uibopuu "Lademed"
 1971 Ilona Laaman "Mis need sipelgad ka ära ei ole"
 1972 Gert Helbemäe "Üleliigne inimene"
 1973 Leho Lumiste "Alamuse Andres"
 1974 Aarand Roos "Esto-Atlantis"
 1975 Ain Kalmuse looming
 1976 Herbert Michelson Eesti radadelt"
 1977 Ain Kalmus "Ajastute vahetusel"

1978–1992 anti välja Lauri-nimelist noorsookirjanduse auhinda, loodud Villi ja Virve Kangro poolt oma Vietnami sõjas 1969. aastal hukkunud poja mälestuseks. Selle auhinna pälvimid:

1978 August Mälk "Projekt Victoria"
 1979 Gustav Ränk "Sest ümmargusest maailmast"
 1980 Helgi Öpik "Trooja väljadel"
 1983 Helga Nõu "Pea suu!"
 1984 Valev Uibopuu "Meie ja meie hõimud"
 1985 Felix Oinas "Vargamäe tööde ja õigus"
 1986 Arvo Mägi "Aeg kirju ei kuluta"
 1987 Valev Uibopuu "Ajavoolu võrendikest"
 1989 Leonid Trett "Hango kroonika"
 1992 Elin Toona "Kolm valget tuvi"

Eesti Kultuurifondi Ühendriiges eriauhind loodi 1986. aastal ja muudeti 1989. aastal Jaan Ülesoo nimeliseks eriauhinnaks, fondi kauaaegse laekuri ja juhatuse liikme Jaan Ülesoo mälestuseks. Eriauhinna aluskapitaliks sai summa, mille abikaasa mälestuseks annetas lahkunu lesk Selda Ülesoo. Eriauhinna määramisega on Eesti Kultuurifond Ühendriiges püüdnud esile tõsta üksikisikute panust kultuurielu arendamisel.

Jaan Ülesoo nimelise eriauhinna laureaadid:

1986 Fred Limbergile ülevalateteose eest "Isamaa eest"
 1989 Arvo Mägile eesti kirjanduse ja kirjandus-teaduse uurimise eest
 1991 Harald Raudsepale väljapaistva töö eest ajalehe "Vaba Eesti Sõna" toimetajana

⁶ Kultuuriside 1967, nr. 1, lk. 4.

⁷ Auhind aasta parimale noorsooraamatule. – Vaba Eesti Sõna 13.06.1968, lk. 3.

1992 Bernard Kangrole väliseesti kirjanduse bibliografeerimise ja publitseerimise eest
 1994 Hellar Grabbile ajakirja Mana toimetamise ja kirjastamise eest
 1995 Ernst Jaaksonile tegevuse eest Eesti peakonsulina USA-s.

1967. aasta lõpul astuti esimesed sammud kunstikogu asutamiseks. Otsustati luua kogu, mis talletaks vaba eesti taide silmapaistvamad teosed. Kollektiooni paigutamise kohana peeti parimaks Eesti Arhiivi. Kogu teokssaamist loodeti iga-aastaste ostude ja annetuste teel. Eesti pagulaskunstnike poole pöörduiti ettepanekuga, et nad saadaksid Eesti Kultuurifondile Ühendriiges väliseesti kunstikogu jaoks oma loomingut. Sobivaks peetud tööde ostu pidi otsustama žürii. Esimesed kaheksa teost valiti välja 1968. aastal, tööde autoriteks Endel Kõks, Raoul Lind, Karin Luts, Olev Mikiver, Anne-Reet Paris, Herman Talvik, Osvald Timmas, Hans Tsirk. Lisaks saadi viis tööd kingitustena.⁸ 1969. aastal rikastus kunstikogu veel kaheksa teosega, autoriteks Abel Lee, Johan Nõmmik, Epp Ojamaa, Otto Paju, Eduard Rüga, Adele Ulm-Augustas, Agaate Veeber ja Arno Viha-lemm. Kuni 1975. aastani koguti 32 kunstiteost. Kuna korraldustöö muutus järjest laiemaks, kutsuti ellu kunstikollektiooni toimikond, kuhu kuulusid esimees Karl Jõgise ning liikmed Adele Ulm-Augustas, Juhan Hennoste, Raoul Lind ja Karl Pehme.

Kunstifond korraldas arvukalt kunstinäitusi. Aastatel 1959–1988 toimus neid üle veerandsaja. Enamasti oli väljapanekute kohaks New Yorgi Eesti Maja, kus kunstiteosed olid nähtavad rohkearvulisele külastajaskonnale. Oli nii ülevaatenäitusi kui ka tuntumate pagulaskunstnike Agaate Veeberi, Arno Vihalemma, Abel Lee, Endel Kõksi, Otto Paju, Edmund Valloti, Richard Söödi, Raoul Linnu jt. loomingu väljapanekuid. Üks suuremaid näitusi leidis aset 1962. aastal, mil eksponeeriti 25 kunstniku 110 tööd. 1960. a. toimus eesti moodsa kunsti, 1966. a. kunstnike uudisloomingu, 1973. a. noorema põlvkonna graafikute tööde, 1975. a. kunsti sügisnäitus, kus esines 12 eesti kunstnikku Ühendriikidest ja teistest maadest. 1995. aastal võis vaataja tutvuda näitusega Kanada eestlase, eksliibrisekoguja Emil Eerme kogudest, kus oli väljas rohkem kui pool tuhat raamatuviita. 2004.

aasta kultuuripäevadel New Yorgis näidati Eesti Majas kahtekümmend taiest Eesti Kultuurifondi kollektioonist.

1970. aastal asus Eesti Kultuurifond Ühendriiges eesti kultuuripäevade korraldamisele New Yorgis. Kultuuripäevade toimikonna esimees Mardi Valgemäe muretses noorte eestlaste vähehese osavõtu üle rahvuslikest üritustest ja lootis, et kultuuripäevadel õnnestub äratada noorsoo hulgas huvi eesti vaimuvara vastu.⁹ Kultuuripäevade korraldamist toetas Eesti Vabariigi peakonsul USA-s Ernst Jaakson, tõdedes, et teadus ja kultuur on rahva vaimse küpsuse mõõdupuud. Loovas vaimus on hindamatu jõud, mida ei pidurda ükski diktaatorlik riigikord. Vaba vaim otsib alati tõe ja õigust. Ülimaks sihiks on ja jääb eesti rahva vabadus, mille saavutamiseks tuleb kasutada kõiki võimalikke abinõusid.¹⁰

1971. aasta kultuuripäevade osavõtjate seas leidis märksa rohkem noori. Eesti kultuuripärandit suudeti tutvustada ka väljaspool eesti keele piiri – esitati ingliskeelne lavastus Paul-Eerik Rummo "Tuhkatriinumängust" Mardi Valgemäe tõlkes. 1972. aastal toimusid kolmandad kultuuripäevad, mille raames peeti akadeemilisi loenguid ja seminare, kuulati kontserte, toimus sõpruspidu. 1973. aastal korraldatud kultuuripäevad kujunesid erakordselt sisukaks, ka osavõtjate arv ületas eelmisi. Ettekandega esines astronoom Ernst Öpik, vaadati Eestis valminud filme "Kevade" ja "Viimne reliikvia", mida külastas ligi kaks- ja poolsada inimest.

1974. aasta kultuuripäevad avati kunstinäitusega Eesti Majas. Mitu päeva kestsid loengud, seminarid ja kontserdid, leidis aset eesti rahvariiete demonstratsioon. Kirjandusteadlase Mall Jürma eesistumisel toimus Henrik Visnapuu nimelise Kirjandusfondi laureaatide foorum, kus astusid üles kirjanikud Ivar Ivask, Pedro Krusten, Jyri Kork, Aleksis Rannit ja Asta Willmann ning kirjalikult tervitasid Elin Toona ja Arved Viirlaid. Loengutega esinesid Karl Aun ja Imre Lipping, viimane kõneles Konstantin Pätsist seoses tema 100. sünnipäevaga. Traditsioon kestab senini.

Paguluse tingimustes kujunes suurejooneliselt raamatuaasta raames korraldatud raamatunäitus, mis avati 8. novembril 1975. Eksponeeritud oli 800 raamatut, mis andis ülevaatliku pildi pagulaskirjanike loomingust 30 aasta jooksul. Näituse kavandas Mall Jürma, selle kordamine-

⁸ Kultuuriside 1977, nr. 14, lk. 9.

⁹ Miks need päevad? – Kultuuriside 1970, nr. 6, lk. 2.

¹⁰ Kultuuripäevadeks. – Kultuuriside 1970, nr. 6, lk. 1.

kule aitasid kaasa Aino Ränk, Kadi Tekkel, Enda Mai Michelson, Herbert Michelson, Raoul Lind, Johanna Kase ja Heljo Laev. Raamatunäituse avas Ernst Jaakson, aktusekõne pidas Viktor Kõressaar. Raamatuaasta tervitus oli peakomitee esimehelt Herbert Michelsonilt.

Aastakümnete jooksul on korraldatud ligi paarsada eesti kirjanike juubeliüritust, kus on esinenud tuntud kirjandusteadlased ja kunstnikud. Tähistatud on Arvo Mägi, Valev Uibopuu, Gert Helbemäe, Artur Adsoni, Bernard Kangro, Karl August Hindrey, Ain Kalmuse, Pedro Krusteni, Henrik Visnapuu, August Gailiti, Richard Rohu, Lydia Koidula, Heiti Talviku, Aleksis Ranniti, Arved Viirlaidi ja Karl Ristikivi juubeleid ning läbi viidud teistele vaimuinimestele pühendatud õhtuid. Sageli on kirjandusõhtutel väljapanekutega tutvustatud autorite loomingut, muusikalisel osas on esinenud tuntud helikunstnikud.

Soovist eestikeelset loomingut edendada kuulutati 1963. aastal välja näidendivõistlus. Kuigi saabus 45 käsikirja, ei leidnud töid hindav komisjon nende hulgast ühtegi, mis väärinuks auhindamist. Tunnustuspreemia said Arvo Mägi komöödiate "Salomoni naised" ja "Edeni aias" ning Elmar Post näidendite "Rongis" ja "Kojamehe poeg" eest.¹¹ Kultuurifond on korraldanud veel rahvamuusika- ja rahvalauleõhtuid ning andnud välja Johannes Aaviku raamatu "Eesti rahvalaule", mis ilmus kolmes trükis. 1975. aastal ilmus Ants Orase eesti luulet tutvustav ingliskeelne raamat "Marie Under and Estonian poetry".

18. mail 1978 kuulutati välja klaverihelitööde võistlus. Tähtjaks, 1. veebr. 1979, laekus 18 tööd, millest auhindamiseks esitas žürii (Endel Kalam, Valdeko Kangro, Maimu Miido, Kaju Raid ja Taavo Virkhaus) neli klaveripala. Teoste autoriteks osutusid Helen Tobias-Duesberg, kelle "Parafraasid eesti rahvalaulude viisidele" pälvisid esimese ja teise auhinna, kolmas auhind kuulus muusikamagistrand Eric Lindemanile ja eriauhind muusikatoimetaja Peeter Rammole Oslost.

Fondi tegevus on püsinud tänu kultuurilembeliste eestlaste annetustele ja liikmemaksudele, millest omakorda jagati toetusi, stipendiume ja auhindu eesti organisatsioonidele ja üksikisikutele. Kui enamasti kulges fondi tegevus eestlaste toel, siis 1975. aastal andis Ameerika Ühendriikide föderaalvalitsus Etnilise Pärandi Uurimisgrupi raames eesti rahvusgrupile toe-

tussumma, millega tuli täita eriülesandeid, nagu noorte teatrikursuse läbiviimine, Eestit käsitleva helifilmi ja diapositiivide kogu valmistamine ning kultuurifondi tegevusloko koostamine.

Ettenähtud ülesannete täitmine piiras küll mõneti tegevusvabadust, kuid andis võimaluse asuda tööde juurde, mida ilma abirahata poleks suudetud. Näitekursuse juhatajaks kinnitati Asta Willmann. Tegelikult viis kursused, millest võttis osa 20 noort, läbi New Yorgi Eesti Teater. Kursustest võttis osa 20 noort. Ulatuslikuks ülesandeks oli filmi valmistamine eestlastest Eestis ja USA-s tutvustamiseks eestlust mitte-eestlastele. Viieosaline film kannab pealkirja "The Estonian Heritage", hõlmates Eesti vanemat ajalugu, iseseisvusaega, omariikluse hävitamist, põgenikelaagreid ning eestlaste elu USA-s. Koostati ulatuslik diapositiivide kollektsioon "Eesti pärand". Nende ülesannete täitmine langes filmimees Elmar Epneri õlgadele, kes sellega edukalt toime tuli.

Traditsiooniks on saanud Tartu Ülikooli aastapäeva tähistamine koos Eesti Teadusliku Ühinguga Ameerikas New Yorgi Eesti Majas. Aktustel on esinejateks olnud eesti kultuuri- tegelased Robert Austerlitz, Tõnu Parming, Hain Rebas, Mart Laar, Felix Oinas, Mardi Valgemäe, Urmas Kõljalg, Andres Metspalu, Heikki Leesment, Helmuth Sandström, Robert Kreem, Anne Valmas, Janika Kronberg, Tiina Kirss jt.

Eesti Kultuurifondi Ühendriiges tegevust on juhtinud fondi esimeestena Viktor Kõressaar (1957–1967), Karl Jõgise (1967–1972), Villi Kangro (1973–1993), Lilian G. Grauberg Bein (1993–2003) ja alates 2003. aastast Kaare Kolbre ning nende toimekas kaaskond, kes on pikka aega eesti kultuurilise tegevuse korraldamisel USA-s teinud ära hiiglasliku töö. Märkimata ei saa jätta, et kultuurifond ei oleks saanud tegutseda ilma rohkete annetajate ja toetajate, tänu kellele on olnud võimalus välja anda kultuuriauhindu, luua kunstikogu ja korraldada kultuuriüritusi.

Aastatel 1967–1996 andis Eesti Kultuuri- fondi Ühendriiges tegevusest informatsiooni infobülletään "Kultuuriside", hiljem on ainsaks kultuurifondi tegevuse vahendajaks jäänud ajaleht Vaba Eesti Sõna.

Eesti Kultuurifond Ühendriiges on tegutsenud ligi pool sajandit ja osutunud tänuväärseks eesti kultuuri tutvustajaks, säilitajaks ja ergutajaks USA-s.

¹¹ TV mõju eesti näitekirjanikele. – Meie Elu 20.02.1964.

Ei ole kuigi lihtne hoida elus eesti kultuuri väljaspool oma riiki, eriti kui rahvas on hajutatud üle suure maa. Pagulaskultuur on igal asukohamaal subkultuuriks ja jääb paratamatult perifeerseks. Laiema tähelepanu tõmbamine väikese rahvakillu tegevusele Ameerikas oli peaaegu võimatu ja õnnestus mingil määral ainult harukordadel. Kunstinäituste, kultuuripäevade ja muusikaüritustega seda mõnikord suudeti, kuid erilist mõju see laiemale üldsusele ei avaldanud. 1954. aastal kirjutas Evald Mänd: "Lahtilõigatuna oma kodumaast ja inimestest on autor sunnitud otsima uusi olukordi ja aineid. Sellest lähtudes peaks eeldama, et meie pagulaskirjandus peaks kujunema nn. maailmakirjanduseks. Sest rahvusvahelise kirjanduse esimeseks eeltingimuseks on kitsapiirilisest rahvuslusest vabanemine ja üldinimlikkude probleemide käsitlemine."¹² Selleni eesti pagulaskirjandus ega ka kultuur tervikuna ei jõudnud.

Eesti Kultuurifond Ühendriiges aitas kaasa eesti kultuuri säilitamisele ja, mis eriti oluline, leidis võimalusi selle tunnustamiseks. H. Visnapuu nimelise kirjandusauhinna kõrval on Eesti Kultuurifondi Ühendriiges kultuuriauhind üks tuntumaid. Kutsuti ellu teisigi auhindu ja korraldati võistlusi, mis aitasid väärtustada ja ergutada rahvuslikku kultuurielu. Loodud kultuuri- ja kunstiväärtused elasid paratamatult üle teatud kohanemise asukohamaal, nagu adapteerus noorem eestlaste põlvkondki. Suuremat osa paguluses hariduse saanud eestlaste järeltulijaid ei õnnestunud eesti kultuuriüritustega kõita, sest nad olid liiga tugevalt sulandunud uude ühiskonda.

Eriti kõrgelt tuleb hinnata loodud emakeelset kirjasõna ja ühtset inforuumi, mida suudeti eri pagulasmaades säilitada üle poole sajandi. Tänu kirjasõnale on pagulaskultuur kättesaadav ka kodumaal, sest lisaks ilukirjandusele on hoolega talletatud eestlaste tegevust eri pagulasmaades, antud välja mahukaid koguteoseid ja ülevaateid ühiskondlikust elust. Seetõttu on suured teened igal pagulasorganisatsioonil, ka Eesti Kultuurifondil Ühendriiges, kes eesti kultuuri paguluses väärtustasid ja hoida püüdsid.

Anne Valmas

¹² E. Mänd. Kuhu suundub pagulaskirjandus? – Vaba Eesti Sõna 11.03.1954.

Ungari arhivaaride päevad

Selle aasta augustis oli allakirjutanul võimalus viibida ungari arhivaaride päeval, mis seekord peeti tuhandeaastasest Veszprémis. Üritusega tähistati seekord ka Arhivaaride Ühingu taasasutamise 20. aastapäeva. Töökeel oli vaid ungari keel, seetõttu on muljed paratamatult lünklikud. Ometi oli reis huvitav, vastuvõtt soe ja abivalmis. Lubatagu seega jagada oma muljeid sellest üritusest. Alustuseks aga Ungari arhiividest ja Arhivaaride Ühingust lühidalt.

Ungari arhiivinduse ülesehitus erineb Eestist eeskätt seetõttu, et suhteliselt palju on avaliku arhiivi staatusega ametkondlike arhiive. Keskariiv on Ungari Rahvusarhiiv (Magyar Országos Levéltár = MOL). Kohalikud arhiivid on Budapesti Linnaarhiiv, maakonnaarhiivid (*megyei levéltár*) ja mõned nendega võrdsustatud linnaarhiivid (Győr, Székesvehérváris, Tatabányas). Kokku on neid 23. Kuna Ungaris on maakonnad üsna suured (kuni pool miljonit elanikku), siis on nende tegevusvaldkond lai. Veszprémi arhiivis on näiteks umbes 10 000 arhiivimeetrit dokumente ja töötab 39 inimest. Kohalikud arhiivid säilitavad enamikku oma territooriumil tekkinud dokumentidest, nagu Euroopas tavaks. Asutustest võetakse vastu ka korrastamata dokumente. Avaliku arhiivi õigustega on Sõjaajaloo arhiiv, Statistikaameti arhiiv, Riikliku Julgeoleku Ajaloo Arhiiv ja Veeameti arhiiv. Omaette rühma nende seas moodustavad 9 ülikooli ja mõned teadusasutuste arhiivid, mis võivad olla ühendatud ka raamatukoguga. Ungari uudisteagentuuri juures on oma arhiiv koos fotoarhiiviga. 2000. aastal sai arhiivi õigused senine Ungari Filmiinstituut. Oma arhiivid on riiklikul raadiol ja televisioonil. Avaliku eraarhiivi õigused on Poliitikaajaloo ja Ametiühingute Arhiivil, mis säilitab pahempoolsete parteide, ametiühingute ja mitmesuguste muude organisatsioonide dokumente. Nende hulka ei kuulu Ungari kompartei alates 1949. a, mille materjalid on riiklikul säilitamisel. Suur on kirikuarhiivide arv – kokku 35, neist 18 katoliiklikud. Enamasti on neisse kogutud teatud piirkonna kõigi sama konfessiooni koguduste materjale.